

РЕЦЕНЗІЯ

доктора юридичних наук, професора Скрябіна Олексія Миколайовича на дисертацію Бабко Валерії Валеріївни «Принцип незмінюваності суддів», представлену на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Проблема забезпечення правосуддя залишається актуальною як з точки зору удосконалення механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина, так і з точки зору сприяння розвитку демократичної, правової держави. На сьогоднішній день суддівська діяльність захищена Конституцією України та Законом України «Про судоустрій і статус суддів», положення яких було сформовано відповідно до стандартів та рекомендацій, визначених в міжнародних та європейських правових документах. Одним із основних орієнтирів у системі забезпечення судової влади є закріплення на законодавчому рівні принципу незалежності суддів від будь-якого стороннього впливу. Одним зі складових елементів такої незалежності є незмінюваність суддів.

В умовах дії особливого правового режиму воєнного стану удосконалення механізму формування суддівського корпусу та кар'єрного просування суддів є пріоритетним напрямом у забезпеченні національної безпеки від внутрішніх та зовнішніх загроз. На виконання такого завдання до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» нещодавно було внесено низку змін та доповнень, більшість із яких було скеровано на актуалізацію порядку конкурсного відбору претендентів на посаду суддів, а також припинення їх повноважень та звільнення. Такі законодавчі кроки свідчать про інтенсифікацію захисту судової системи шляхом уточнення процедури забезпечення принципу незмінюваності суддів, зокрема через обрання відповідних, професійних та добросовісних кандидатів.

Проте, не дивлячись на вказане, наразі в юридичній доктрині залишається низка невирішених проблемних питань, деякі з яких пов'язані із забезпеченням принципу незмінюваності суддів в Україні. З огляду на

незначну кількість наукових праць із цієї тематики, а також тривалого реформування судової системи, тема дисертації, обраної Валерією Валеріївною Бабко є актуальною, своєчасною та такою, що заслуговує на увагу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Актуальність та значення дисертаційного дослідження В.В. Бабко також підтверджується і тим, що воно проведено відповідно до Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021, Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року №392, Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 року №695. Дисертацію виконано в межах науково-дослідної теми Донецького юридичного інституту МВС України «Теоретичні та практичні проблеми державотворення, реформування права та правоохоронної системи в контексті євроінтеграційного вибору України» на 2020-2024 рр. (номер державної реєстрації 0120U105582 від 19.12.2020). Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Донецького державного університету внутрішніх справ 28 червня 2023 року (протокол № 18).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є одним із перших в Україні комплексним монографічним дослідженням, спрямованим на вироблення цілісного доктринального підходу до визначення змісту принципу незмінюваності суддів як гарантії їх незалежності у діяльності щодо здійснення правосуддя, розроблення рекомендацій по вдосконаленню чинного законодавства у сфері організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні, а також практики його застосування. У роботі обґрунтовано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій, зокрема:

вперше:

– надано наукове визначення принципу незмінюваності суддів, як сукупності вихідних законодавчих та організаційних засад, якими забезпечується незалежність судді від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання шляхом заборони до набуття ним шістдесяти п'ятирічного віку на звільнення з посади, припинення його повноважень, відсторонення чи переведення до іншого суду без згоди, окрім випадків передбачених Конституцією України та Законом України «Про судоустрій і статус суддів»;

– виокремлено національні пріоритетні напрями відправлення правосуддя та забезпечення принципу незмінюваності суддів, серед яких: 1) закріплення в Конституції України статусу суддів та гарантування їх незалежності та об'єктивності; 2) забезпечення кар'єрного просування суддів та справедливого формування суддівського корпусу; 3) забезпечення соціального захисту суддів; 4) захист суддів від неправомірного впливу та несправедливого притягнення до дисциплінарної відповідальності. Доведено, що принцип незмінюваності суддів є імперативним міжнародним зобов'язанням;

– виокремлено змістовні складові забезпечення принципу незмінюваності суддів Конституційного Суду шляхом: 1) виключення можливості бути притягнутим до відповідальності за голосування у зв'язку з ухваленням Судом рішень та надання ним висновків, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку; 2) виключення можливості бути звільненим протягом встановленого законодавством терміну перебування на посаді за відсутності підстав, визначених у ст. 21 Закону України «Про Конституційний Суд України», перелік яких є вичерпним та обмеженим (передбачено лише чотири підстави, однією з яких є подання заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням); 3) посилення гарантій незалежності і недоторканності судді Конституційного Суду;

– визначено зміст діяльності Вищої ради правосуддя як суб'єкту забезпечення принципу незмінюваності суддів, який реалізується крізь призму таких її повноважень як: 1) участь у формування суддівського

корпусу; 2) розгляд справ про порушення вимог щодо несумісності; 3) забезпечення дисциплінарного провадження (Дисциплінарна рада правосуддя); 4) розгляд скарг на рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді; 5) визначення підстав (зокрема і особливих обставин) для звільнення судді з посади; 6) визначення доцільності затримання та утримання під вартою чи арешту судді до винесення обвинувального вироку судом (за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину); 7) визначення вичерпного переліку підстав оскарження та скасування рішень Вищої ради правосуддя про звільнення судді з підстав визначених п.п. 3-6 ст. 126 Конституції України; 8) прийняття рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя відповідно до вичерпного переліку обставин; 9) прийняття рішень про переведення суддів; 10) здійснення заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя викладених у ст. 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя»;

– запропоновано зміни та доповнення до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо удосконалення порядку формування суддівського корпусу в Україні, зокрема в умовах дії особливою правового режиму воєнного стану.

удосконалено:

– диференціацію міжнародних та європейських стандартів у сфері судочинства на такі групи: 1) міжнародні стандарти, які забезпечують об'єктивність судового розгляду та незалежність суддів; 2) міжнародні стандарти, які гарантують суддівську етику та доброчесність; 3) міжнародні стандарти, які забезпечують формування суддівського корпусу та кар'єрного просування суддів; 4) міжнародні стандарти із організаційно-управлінського та інформаційно-аналітичного забезпечення судоустрою; 5) міжнародні стандарти, які забезпечують здійснення правосуддя та виконання судових рішень;

– теоретичні підходи до унормування підстав для визначення у законодавстві граничного терміну перебування на посаді судді Конституційного Суду: 1) наявність у суддів Конституційного Суду особливих функцій та повноважень, пов'язаних зі здійсненням конституційного провадження; 2) наявність потреби у розмежуванні способів призначення суддів відповідно до меж їх дискреції; 3) наявність потреби у розмежуванні механізмів удосконалення процедур суддівської кар'єри;

– теоретичні підходи до визначення ознак забезпечення принципу незмінюваності суддів в контексті переведення судді до іншого суду, якими є: 1) визначена у законодавчих актах заборона на переведення без згоди за відсутності відповідних, нормативно визначених підстав; 2) забезпечення захисту від переведення на судді до суду нижчого рівня за відсутності підстав для притягнення до дисциплінарної відповідальності; 3) забезпечення можливості повернення на посаду до попереднього суду після погашення дисциплінарного стягнення за умови проходження встановленої нормативно-правовими актами процедури; 4) забезпечення можливості бути переведеним без конкурсу до іншого суду у випадку реорганізації, ліквідації або припинення роботи суду, в якому суддя виконував свої обов'язки;

– унормування складових елементів принципу незмінюваності суддів в частині їх звільнення та припинення повноважень, якими є: 1) визначення вичерпного переліку підстав для звільнення та припинення повноважень на конституційних засадах; 2) забезпечення можливості судді безстроково перебувати на посаді (окрім суддів Конституційного Суду); 3) виключення випадків безпідставного звільнення суддів; 4) окреслення змісту дисциплінарного стягнення як підстави для звільнення судді з посади (окрім п. 7 ч. 9 ст. 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

набули подальшого розвитку

– теоретичні підходи до визначення критеріїв доброчесності та відповідності професійній етиці суддів та претендентів на посаду судді, які мають бути уточнені та доопрацьовані шляхом: 1) визначення періоду та меж

оцінки доброчесності судді (за виключенням випадків притягнення його до будь-якого виду юридичної відповідальності та вчинення корупційних діянь); 2) унормування підходів до єдиного розуміння критеріїв доброчесності (оскільки, навіть за наявності прийнятих індикаторів та принципів їх оцінки на практиці ВККС часто оцінює суддів неоднаково, що зумовлено різним тлумаченням таких критеріїв); 3) забезпечення практики чіткого мотивування відмови у занятті посади судді чи продовженні виконання обов'язків судді;

– аргументи щодо доцільності ліквідації Вищої кваліфікаційної комісії суддів та створення при Вищій раді правосуддя спеціальної комісії, яка буде наділена схожими повноваженнями та передбачати спрощений механізм перевірки претендентів на посаду;

– теоретичні підходи щодо унормування напрямів розвитку інституту переведення суддів до іншого суду, до яких віднесено: 1) запровадження відрядження судді до суду вищої інстанції як особливої форми переведення; 2) розмежування конкурсів на заміщення вакантних посад досвідченими суддями та кандидатами на посаду судді; 3) внесення змін до Закону України «Про судоустрій та статус суддів» в частині особливостей проведення конкурсу у разі переведення судді до іншого суду; 4) внесення змін до Закону України «Про судоустрій та статус суддів» в частині дисциплінарних стягнень для суддів вищих спеціалізованих судів; 5) популяризація дисциплінарного стягнення у виді переведення судді на нижчу посаду.

Практичне значення одержаних результатів роботи полягає у тому, що викладені в роботі висновки і пропозиції впроваджено та може бути використано в:

законотворчій діяльності – під час удосконалення законодавства у сфері організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні;

науково-дослідній сфері – для подальшого розв'язання проблемних питань функціонування інституту судової влади та формування суддівського корпусу (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у

науково-дослідну діяльність Донецького державного університету внутрішніх справ від 19 квітня 2024 р.);

правозастосовній діяльності – для розроблення й удосконалення відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів, підготовки методичних рекомендацій, організаційних рішень і цільових програм (планів) з питань у сфері організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні;

освітньому процесі – під час підготовки лекцій, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з таких дисциплін як: «Судові та правоохоронні органи України», «Конституційне право України», а також проведення різних видів занять з відповідних дисциплін у системі підвищення кваліфікації суддів (акт впровадження в освітній процес Донецького державного університету внутрішніх справ від 19 квітня 2024 р.).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Про обґрунтованість проведеного дослідження свідчать правильно визначені об'єкт та предмет, відповідна методологічна основа дисертації та емпірична база. Формально-логічний метод дав змогу уточнити понятійно-категоріальний апарат; історико-правовий метод використано при дослідженні ретроспективи формування організаційно-правового механізму забезпечення принципу незмінюваності суддів; системно-структурний метод дозволив проаналізувати складові судової системи; порівняльно-правовий (компаративний) метод застосовано при аналізі міжнародних та європейських стандартів незмінюваності суддів. Статистичний метод використано для аналізу аналітичної та статистичної звітності, а також щорічних доповідей про стан забезпечення незалежності суддів в Україні, викладених на офіційному сайті Вищої ради правосуддя України, практики Європейського суду з прав людини, судових рішень Верховного Суду, статистичних та аналітичних матеріалів громадських організацій щодо стану забезпечення правосуддя та незалежності суддів. Метод моделювання в комплексі із соціологічними методами надали можливість систематизувати статистичну інформацію про стан організації судової влади в Україні, а також

розробити пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства у сфері організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні. Емпіричну базу дослідження становлять результати вивчення аналітичної та статистичної звітності, а також щорічних доповідей про стан забезпечення незалежності суддів в Україні, викладених на офіційному сайті Вищої ради правосуддя України, практики Європейського суду з прав людини (проаналізовано 58 рішень стосовно порядку формування суддівського корпусу), судові рішення Верховного суду та висновки Конституційного Суду України, статистичні та аналітичні матеріали громадських організацій щодо стану забезпечення правосуддя та незалежності суддів.

Структура дисертації є обґрунтованою та логічною: робота складається із анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і трьох додатків, викладених на 6 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 217 сторінок, обсяг основного тексту дисертації – 170 сторінок.

Повнота викладу наукових положень в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні положення та результати дисертації відображено у восьми наукових публікаціях, серед яких чотири статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, чотири статті – у збірниках тез наукових доповідей, оприлюднених на науково-практичних заходах.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушення академічної доброчесності. Дисертація Валерії Валеріївни Бабко є самостійною працею, виконаною без порушень академічної доброчесності.

Зауваження щодо змісту та оформлення дисертації. *Водночас, не дивлячись на актуальність дисертації, обґрунтованість та наукову новизну отриманих результатів, доцільно звернути увагу на окремі дискусійні аспекти.*

1. Авторка вказує, що у роботі набули подальшого розвитку теоретичні підходи до визначення критеріїв доброчесності та відповідності професійній

етиці суддів та претендентів на посаду судді, які мають бути уточнені та доопрацьовані шляхом: 1) визначення періоду та меж оцінки доброчесності судді (за виключенням випадків притягнення його до будь-якого виду юридичної відповідальності та вчинення корупційних діянь); 2) унормування підходів до єдиного розуміння критеріїв доброчесності (оскільки, навіть за наявності прийнятих індикаторів та принципів їх оцінки на практиці ВККС часто оцінює суддів неоднаково, що зумовлено різним тлумаченням таких критеріїв); 3) забезпечення практики чіткого мотивування відмови у занятті посади судді чи продовженні виконання обов'язків судді.

Водночас, в цілому погоджуючись із більшістю пунктів, доцільно звернути увагу на те, що протягом останніх років було конкретизовано критерії доброчесності, на що дисертантка сама вказує. Враховуючи вказане, під час захисту доцільно зупинитись на цьому питанні більш детально та пояснити як саме мають бути уточнені критерії доброчесності.

2. Дисертантка звертає увагу на доцільність популяризації дисциплінарного стягнення у виді переведення судді на нижчу посаду в межах розвитку інституту переведення суддів до іншого суду. Проте не до кінця визначеним залишився механізм такого переведення та аргументи щодо доцільності застосування такого виду дисциплінарного стягнення.

3. Робота виглядала би більш презентабельно, якби дисертантка провела опитування суддів щодо оцінки ними механізму забезпечення принципів незалежності та незмінюваності суддів, зокрема диференціюючи його відповідно до звичайного правового режиму та особливого правового режиму воєнного стану. Таке опитування надало б можливість запропонувати додаткові зміни до відповідних законодавчих актів, які б були більш орієнтовані на особливі умови здійснення правосуддя.

Проте, наведені зауваження є лише рекомендаціями щодо подальшої наукової роботи та не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації В.В. Бабко.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Бабко Валерії Валеріївни «Принцип незмінюваності суддів» є завершеною роботою, сформульовані у ній наукові результати містять елементи наукової новизни, які мають теоретичне і практичне значення. Дисертаційне дослідження відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (в редакції постанови КМУ від 19 травня 2023 року № 502), наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 31 травня 2019 року № 759), та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами, внесеними згідно з постановою КМУ від 19 травня 2023 року № 502), а її авторка – Бабко Валерія Валеріївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право.

Рецензент –
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного та
господарського права факультету № 2
Донецького державного
університету внутрішніх справ

Олексій СКРЯБІН

Підпис Скрябіна Олексія Миколайовича засвідчую

Начальник відділу
документування службової діяльності

Юлія МЕРКУЛОВА